

Teoreettinen katsaus ihmisenjälkeisyyden moniin suuntiin

Alma Onali

Rosi Braidotti (2024/2019)

Tieto Ihmisen jälkeen.

niin & näin, Tampere.

Suomentanut Kaisa Kortekallio. 253 s.

Ihminen isolla iillä on tehnyt kaikenlaisia tyhmyyksiä, ja niistä kärsii nyt koko planeetta. Jos emme halua enää sietää samoja sotkuja, täytyy ihmisyydelle etsiä uutta suuntaa. Sitä varten meidän täytyy selvittää, keitä ”me” olemme olleet ja mitä meistä on tulossa, sanoo filosofi ja feministiteoreetikko Rosi Braidotti teoksessaan *Posthuman Knowledge*. Hänen vuonna 2019 ilmestynyt ihmisenjälkeistä ajattelua sekä posthumanistista tutkimusta kartoittava kir-

jansa on nyt julkaistu suomeksi nimellä *Tieto Ihmisen jälkeen*. Teoksen on suomentanut filosofian ja kirjallisuuden tutkija Kaisa Kortekallio.

Alkuperäisteoksessa Braidotti käyttää termejä *posthuman* ja *posthuman condition* kuvailemaan lukuisia ihmisyyttä ravistelevia murroksia ja niistä kehkeytyvää kriittistä filosofiaa. Kortekallio on suomentanut ne ihmisenjälkeisyydeksi. Termi *posthumanities* taas kuvailee sitä uusliberaalista humanismista erkautuvaa tutkimuksen kenttää, jossa ihmisenjälkeisyyttä tutkitaan. Siihen viitataan suomennoksessa posthumanismilla. Suomennoksessa käsitteet ovat siis selkeämmin erilliset, josta lukija antaa kiitoksensa. Noudatan samaa ilmaisutapaa tässä arvioissa.

Alankomaissa Utrechtin yliopistossa pitkään vaikuttanut Braidotti on yksi merkittävimmistä ihmisenjälkeisen ajattelun kehittäjistä. *Tieto Ihmisen jälkeen* on katsaus posthumanistisen tutkimuksen alati laajenevaan kenttään ja kommentti humanististen tieteiden ja yliopistojen tehtävästä mullistusten maailmassa. Lisäksi Braidotti jatkaa teoksessaan oman, uusmaterialismista ammentavan ihmisenjälkeisen subjektiteoriansa kehittelyä. Kirja on jatkumoa hänen aiemmille, subjektia murroksen ajassa käsitteleville teoksilleen. Tässä teoksessa hän keskittyy erityisesti siihen, millaista tietoa tulemisen (*becoming*) prosessissa olevat ihmisenjälkeiset subjektit tuottavat.

Vaikka Braidotti kuuluu feministisen teorian klassikkonimiin, tekee hän *Tieto Ihmisen jälkeen* -teoksessa selvää pesäeroa perinteiseen sukupuolentutkimukseen: hän nimeää sen kriittisten posthumanististen tieteiden genealogian ensimmäiseksi sukupolveksi, erääksi posthumanismin edeltäjistä. Sukupuolentutkimuksen ja sen sisartutkimuskenttien perinteisistä teemoista, kuten sukupuolesta, seksuaalisuudesta, luokasta tai rodusta, ei teoksessa juuri puhuta muuten kuin mainiten. Intersektionaalisuus on Braidottille turhan jäykkä, ihmiskeskeinen ja individualistinen kehys. Sen sijaan Braidotti peräänkuuluttaa *transversaalisuutta*, joka korostaa prosesseja, virtoja ja monenlaisten rajojen ylittämistä.

Tähän perinteisten kategorioiden hylkäämiseen kytkeytyy myös joidenkin posthumanismin kritiikojen avainargumentti: miksi puhua ihmisenjälkeisyydestä, kun ihmisarvo puuttuu vielä monelta ih-

mislajiin kuuluvalta? Emansipaatioprosessihan on vielä kesken! Braidotti toteaa olevansa yhtä mieltä tästä huolesta näiden arvostelijoiden kanssa (s.190). Ratkaisuksi hän ehdottaa heille yhteistyötä posthumanistien kanssa, koska joukolla on helpompi vastustaa sortavaa ihmiskäsitystä ja kulkea kohti uutta vallan ja oikeuden jakoa. En usko, että tämä helpomin-sanottu-kuin-tehty -vastaus tyydyttää kaikkia kritiikin esittäjiä.

Vaikka sukupuolentutkimuksen ja posthumanismin välillä on paljon synergiaa, on tutkimuskenttien välillä myös ristiriitoja, jotka eivät yksiselitteisesti raukea. Braidotti on esimerkiksi valmis hylkäämään sosiaalisen konstruktionismin sekä identiteetin käsitteet, jotka ovat kuitenkin tärkeitä hänen ”uushumanistisiksi” kutsumilleen inklusiivisille tutkimussuunnille. Syvemmin feministisen teorian ja ihmisenjälkeisyyden monitahoista suhdetta Braidotti käsittelee vuonna 2022 ilmestyneessä *Posthuman Feminism* -teoksessa.

UUPUMUS INSPIRAATION LÄHTEENÄ

Braidotti visioi subjekteja aina suhteessa aikamme olemukseen. Tämän teoksen lähtökohtina ovat neljäs teollinen vallankumous, joka tekee koneista erinomaisempia ja eläväisempiä kuin ihmisistä, sekä kuudes sukupuuttoaalto, joka ajaa elämän planeetalla ahtaalle. Braidotti kutsuu näiden kahden ilmiön risteyskohtaa ihmisenjälkeiseksi pinteeksi (*predicament*). Pinne aiheuttaa sekä euforiaa että ahdistusta, ja se ajaa länsimaisia subjekteja uupumukseen. Olemme väsyneitä teorioihin, demokratiaan, työhön ja itseemme.

Kuudennen sukupuuttoaalton aiheuttaa antroposeeni, eli itsensä jalustalle asettaneen ihmislajin aiheuttama planetaarinen mullistus. Neljäs teollinen vallankumous taas on seurausta edistyneestä kapitalismista ja sen mukanaan tuomasta eriarvoisuuden kasvusta ja teknologisesta kehityksestä. Braidottin mukaan näiden molempien taustalla vaikuttaa eurosentrisen humanismin ihmiskäsitys, kuva kaiken yläpuolelle asettuvasta rationaalisesta antropoksesta, joka on ei-eläin, ei-kone, olevinaan universaali ja silti toisia ihmisiä ja toisia lajeja syrjivä. Ihminen ei ole koskaan ollut neutraali kategoria, Braidotti huomauttaa.

Braidottin vastaus pinteeseen on humanismin ja ihmiskeskeisyyden hylkääminen ja siirtyminen näiden kahden ilmiön kritiikistä kumpuavaan ihmisenjälkeiseen ajatteluun. Tässä kohtaa analyttinen erottelu on olennainen: humanismin kritiikki tarkastelee eurosentrinen etuoikeuksien luomia syrjiviä rakenteita, kun taas ihmiskeskeisyyden kritiikki käsittelee ihmistä biologisena lajina muiden elollisten joukossa. Näiden kritiikkien lähentymistä Braidotti kutsuu ihmisenjälkeiseksi konvergenssiksi. Tällä tavalla ihmisenjälkeinen teoria pystyy ottamaan huomioon sekä ihmisyyshäviöiden sisäiset eriarvoisuudet ja murrokset mutta myös laajemman, ekologisen näkökulman.

Ihmistä Braidotti ei ole hylkäämässä, vaan tavoitteena on tehdä ihmisen kategoriasta uudelleen merkityksellinen (s. 54). Braidotti ei myöskään totaalisesti irtisanoudu humanismista vaan haluaa tuoda säilyttämisen arvoiset asiat, kuten demokratiaa edistävän kriittisen ajattelun, ihmisenjälkeisyyteen. Taustalla ovat lopulta melko humanit pyrkimykset, joista paistaa läpi Braidottin kosmopoliittisuus. Ihmisenjälkeisyys on Braidottille poliittinen projekti, jonka avulla voi virittää ”demokraattista mielikuvitusta uuteen liekkiin” (s. 52) synnyttämällä ”eurooppalaiseksi-tulemista” (s. 209) jälkikansallisessa mielessä. Eurosentrisyyden kritiikistä huolimatta teoksessa on aimo annos eurokeskeisyyttä – tosin sen voi tulkita myös Braidottin tiedontuotannon paikantumisen kehikoksi, universalismin välttämiseksi.

EROISTA KOHTI YHTEYTTÄ

Millainen siis on ihminen Ihmisen jälkeen? Braidottin subjekti on *figuraatio*, eli käsitteellinen persoona, jota ei ole syytä ottaa täysin kirjaimellisesti mutta joka kuitenkin ruumiillistaa tulemisen tilassa olevia positioita. Tämä figuraatio avaa toimijuuden ovet sekä Ihmisen kategoriasta syrjään sysityille ihmisille kuin myös ei-ihmisille, eli esimerkiksi teknologisille laitteille, eläimille, kasveille, algoritmeille ja ympäristöille. Yli-yksilölliset subjektit, tieto ja toimijuus muotoutuvat näiden sommittumissa. Ihmisenjälkeinen subjekti tunnistaa ja tunnustaa, että sen tuottama tieto ei ole lähtöisin mistään sen itsensä tai yksittäisten aivojen erinomaisuudesta, vaan kyse on monien inhimillisten ja ei-inhimillisten kytkösten tulemisesta yhteen – siis relationaalisuudesta.

Olennaista Braidottin teoriassa on erojen tunnistaminen. Kirjassa toistuu lause ”me-olemme-(kaikki)-tässä-yhdessä-mutta-emme-ole-yksi-ja-sama” (s. 72), hieman eri painoituksin. Tällä Braidotti tarkoittaa sitä, että ihmisenjälkeisen ajan murrokset koskettavat kaikkia tällä planeetalla, mutta seuraukset ja kokemukset ovat kullekin erilaiset. Ero on Braidottille voimaannuttava käsite, joka hajauttaa valtaa ja jakaa vastuuta. Erojen korostaminen on Braidottin tapa iskeä sellaista ihmiskuvaa vastaan, joka korostaa yhteiseksi piirteeksemme haurautta ja haavoittuvuutta. Se tuottaa tappiomielialaa. Nirkassa märehdivän uhrin sijaan ihmisenjälkeinen subjekti on aktiivinen ja kyvykäs toimija, jonka positiivista valtaa (*potentia*) sen monet kytkökset vahvistavat.

AFFIRMATIIVISESTI MAAILMANLOPUN LÄPI

Vaikka ihmisenjälkeinen pinne on synkkä, ohjaa Braidottin ajattelua ilo ja riemu. Se tuntuu radikaalilta verrattuna dystooppisempiin posthumanismin alalajeihin, jotka hekumoivat ihmisen sukupuutolla tai ihmiskehon kahleista karkaamisella. Braidottin mielestä maailmanlopun manaaminen aiheuttaa voimattomuutta ja nihilismia. Kriisipuheen sijaan ihmisenjälkeistä subjektia ajaa eteenpäin affirmaation etiikka.

Affirmaation käsite on suomenoksessa jätetty kääntämättä. Ymmärrän suomentaja Kortekallion esipuheessa (s. 10) tarjoaman selityksen, että ”myönteinen” ei saavuttaisi käsitteen vivahteikkautta, mutta jäin silti kaipaamaan kotimaista versiota.

Affirmaatio on vastalause syyllisyydelle, moralismille ja kielloille toiminnan perustana. Kuten Braidottin iskulause kuuluu, ”[e]pätoivo ei ole projekti; affirmaatio on” (s. 17). Affirmaatio perustuu kollektiiviseen luovuuteen, haluun ja uuden luomiseen. Braidotti muistuttaa, että affirmaatiossa ei ole kyse konfliktien tai kivun kieltämisestä, vaan niiden käsittelystä. Kivusta syntyy viisautta ja tietoa, joka muuttuu käytännöksi, eli etiikaksi.

Vaikka kirjassa puhutaan paljon käytännöistä, vallasta ja vastuusta, jää konkretia uupumaan tekstistä. Sillääkin uhalla, että taistelen figuraatiota vastaan, kysyn: kuka tekee, kenen kanssa, missä ja miten? Toimijuuden hajottamista yli-yksilölliseksi relationaalisuudeksi on helppo kritisoida vastuun

paikantumisen hämärtämisestä, jolloin tarkka kuvailu tuon toiminnan laadusta olisi paikallaan. Ihmisenjälkeisyys on Braidottin mukaan ”praksista” (s. 94), mutta tuon tekemisen kuvittelu ja toteuttaminen jää muiden tehtäväksi. Toivo jää irralliseksi, kun se ei juurru esimerkkeihin.

Kirjaa lukiessa tulee mieleen, että vuoden 2019 jälkeen on tapahtunut paljon sellaista, mikä nakertaa affirmaatiota. Globaali pandemia, Venäjän sota Ukrainassa, Gazan tuho. Tulvat, lämpöaallot, tuhoutuneet sadot. Elämme sotaisia aikoja, ja ihmisenjälkeinen ajattelu on rauhan ja jälleenrakennuksen ajattelua. Siksi Braidottin visio kuulostaa utoppielta.

Braidottilla on tähänkin vastaus. Ihmisenjälkeisyys ei ole utopiaa, sillä juuri rankoista ajoista syntyy se ihmisenjälkeinen subjekti, joka tarttuu toimeen ja alkaa vastustaa väkivaltamonopoleja ja elämän kaupallistamista.

KENELLE IHMISENJÄLKEISTÄ TIETOA TEHDÄÄN?

Keskeistä kirjassa on niin kutsuttujen kriittisten posthumanististen tieteiden määrittely ja ihmisenjälkeisen tiedontuotannon kriteerien muodostaminen. Tätä päämäärää varten kirja esittelee laajasti ihmisenjälkeisyyden nimissä tehtyä tutkimusta ja ajattelua. Yhteistä ihmisenjälkeisen ajattelun suuntauksille on valtava uusien käsitteiden tehtävyys. Se ei kuitenkaan ole Braidottin mielestä ongelma, vaan osoitus alan elinvoimasta. Tämä tuntuu olevan risitiidassa Braidottin kirjan alkupuolella esitelmän teoriaväsymyksen kanssa. Eikö käsiteltävä aiheuta itsessään uupumusta?

Braidotti myöntää, että tutkijat eivät ole kenties onnistuneet kertomaan uusien käsitteidensä käyttökelpoisuutta kansantajuisesti. Ironista on, että Braidotti itse on sangen vaikeaa ja raskasta luettavaa. Jargon oikein korostuu suomen kielellä. Hän ei juuri vaivaudu avaamaan käsitteitään, kuten Kortekallio esipuheessaan toteaa ja avuliasasti opastaa lukijaa niiden perusteisiin. Tekstin kertalukuinen ymmärtäminen vaatisi syvällistä tuntemusta ranskalaisesta poststrukturalismista ja Deleuzen ja Guattarin teksteistä. Muutoinkin kirjaa vaivaavat rakenteelliset ongelmat, kuten kierteisyys, toisteisuus ja selkeän tarinan tai punaisen langan puute. Näistä syistä Braidottin teoksella tuskin on rahkeita ei-akateemi-

sen yleisön puhuttelevuuteen samalla tavalla kuin esimerkiksi Anna Lowenhaupt Tsingin trenditeokseksi nousseella *Lopun aikojen sienellä* (2020).

Puhuttelevuuteen vaikuttaa myös se, että vaikka Braidotti yrittää kovasti paikantaa ”meitä” tekstissään, viittaa ”me” välillä eurooppalaisiin, välillä koko ihmiskuntaan, välillä kaikkiin planeettaa asuttaviin elollisiin, mutta usein myös ”älykköihin” ja ”kriittisiin ajattelijoihin”, joiden pitäisi pelastaa yliopistot alennuksen tilasta. Ensimmäisen lukukerran jälkeen kirja tuntuu eniten yliopistopoliittiselta manifestilta. Vaikka se on sinänsä arvokasta, saa se myös ajoittain posthumanismin kuulostamaan pienen piirin projektilta, joka on omiaan ruokkimaan ulossulkevaa elitismiä.

PONNAHDUSLAUTA POSTHUMANISMIIN

Vaikka Braidottia on helppo kritisoida konkretian puutteesta, on hänen teoreettinen työnsä kunnianhimoista ja vaikutusvaltaista. Kirjan parasta antia ovat Braidottin havainnot aikaamme piinaavista ilmiöistä, tosin paino on enemmän teknologiassa ja kaiken nielevässä kapitalismissa, kuin ympäristön tilan hälyttävässä heikentymisessä. Posthumanismista ja uusmaterialismista kiinnostuneille Braidottin kirja tarjoilee varmasti väreileviä ajatuksia sekä käsitteitä. Terävistä sivalluksistaan ja tenhoavasta toimintaan kehottavasta otteestaan huolimatta Braidottin kirja herätti minut usein kysymään ”entä sitten?” sekä ”millä tavalla?”. Onneksi yhden kirjan ei tarvitse vastata näihin kysymyksiin, vaan vastauksia voi etsiä siitä valtavasta, alati kasvavasta tutkimuksen kentästä, jossa ihmisenjälkeisyyttä kartoitetaan, aivan Braidottin suositusten mukaisesti.

Alma Onali työskentelee väitöskirjatutkijana Tampereen yliopistossa osana WasteMatters-tutkimusryhmää. Hän tarkastelee ihmisen ja muovin/jätteen suhteen kehkeytymistä relationaalisen materialismin ja enemmän-kuin-inhimillisen sosiologian näkökulmasta.

KIRJALLISUUS

Braidotti, Rosi (2024/2019) *Tieto Ihmisen jälkeen*.
Tampere: niin & näin. Suomentanut Kaisa Kortekallio.

Lowenhaupt Tsing, Anna (2020/2015) *Lopun aikojen
sieni – elämää kapitalismin raunioissa*. Helsinki:
Tutkijaliitto. Suomentanut Anna Tuomikoski.